

Н.И.Юсупов
ЎзР Банк-молия академияси магистранти

ЎЗБЕКИСТОННИНГ ДАВЛАТ ҚАРЗИ ВА УНИ КАМАЙТИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Аннотация: Мазкур диссертацияда Ўзбекистоннинг ташқи қарзи ҳолати, уни шакллантириш сиёсати ва ушбу сиёсатни такомиллаштириш йўллари юзасидан олиб борилган тадқиқот бўйича натижалар ёритилган. Шу билан бирга ушбу диссертацияда давлат қарзининг назарий ва ҳуқуқий асослари, уларни жалб этиш амалиёти, статистик маълумотлар таҳлили ҳамда давлат ташқи қарзи сиёсатини такомиллаштириш бўйича илмий, амалий хулоса ва таклифлар берилган.

Калит сўзлар: давлат қарзи, ялпи ички маҳсулот, давлат бюджети, бюджет даромади, бюджет харажати, бюджет тақчиллиги, ташқи қарз, ички қарз, давлат кафолати, кафолат жамғармаси, халқаро молия институтлари, халқаро облигациялар.

Abstract: In this dissertation, the results of the research on the state of Uzbekistan's foreign debt, the policy of its formation and ways to improve this policy are highlighted. At the same time, in this dissertation, the theoretical and legal foundations of the state debt, the practice of attracting them, the analysis of statistical data and the improvement of the state external debt policy are given scientific, practical conclusions and suggestions.

Key words: state debt, gross domestic product, state budget, budget revenue, budget expenditure, budget deficit, foreign debt, domestic debt, state guarantee, guarantee fund, international financial institutions, international bonds.

Кириш

Мамлакатимизда давлат қарзининг муҳимлиги даражасини Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг сўнгги икки йилдаги Олий мажлисга мурожаатномасида бу мавзуга алоҳида эътибор билдиралаётганлигидан ҳам билиш мумкин. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномасида бюджет маблағларининг мақсадли ва оқилона сарфланиши устидан назоратни янада кучайтириш зарурлиги фонида 2020 йилда давлат ташқи қарзининг юқори чегарасини белгиланганлиги айтиб ўтилган. Шунингдек, бундан буён халқаро молия ташкилотларидан олинadиган маблағларни қайтариш имконияти ва уларнинг натижадорлигига жиддий эътибор қаратилиши белгилаб берилган эди.

Шу билан бирга 2020 йил 29 декабрдаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга Мурожаатномасида Ш.М.Мирзиёев давлат ташқи қарзига тўхталар экан ҳозирги кунда Ўзбекистоннинг давлат ташқи қарзи

Жаҳон банки ва Халқаро валюта жамғармаси мезонларига кўра хавфсиз ҳисобланишини таъкидлади. Шунингдек, айни вақтда ташқи қарз ҳисобидан ҳудудларда амалга ошириладиган лойиҳалар бундан буён маҳаллий кенгашлар ва жамоатчилик муҳокамасидан ўтказилишини, уларнинг натижалари тўғрисида жамоатчиликка ҳисобот бериш тизими йўлга қўйилишини билдирди.

Шу билан бирга, давлат номидан ташқи қарз олиш камайтирилиб, инвестиция ва инфратузилма лойиҳаларига кўпроқ хусусий капитал жалб этилиши масалан, кейинги йилда давлат-хусусий шериклик асосида 40 дан ортиқ йирик ва ўрта лойиҳаларни амалга ошириш бошланишини алоҳида таъкидлади.

Президентимизнинг юқоридаги фикрлари ижросини таъминлаш учун Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 24 августдаги ВМҚ-506 “2020-2024 йилларда Ўзбекистон Республикаси Давлат молиясини бошқариш тизимини такомиллаштириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги қарорида давлат қарзини бошқариш тизимини такомиллаштириш алоҳида бўлим сифатида киритилган.

Унда қарз барқарорлигининг ишончли баҳоланишини таъминлаш ҳамда ўрта муддатда самарали қарз сиёсатини олиб бориш мақсадида давлат қарзини бошқариш тизимини такомиллаштириш бўйича чоралар кўрилиши лозимлиги белгиланган.

Давлат қарзи бўйича олимлар томонидан жуда кўп турли фикрлар билдирилган. Жумладан Маликов Т.С ва Жалилов П.Т (2011) ўзларининг “Бюджет-солиқ сиёсати” номли кўлланмаларида давлат қарзи категориясини бюджет дефицити(тақчиллиги)га боғлаб тушунтиришга ҳаракат қилганлар. Олимлар фикрича молиялаштириш манбаларига боғлиқлигига қараб бюджет дефицитининг қуйидаги турлари мавжуд:

- ❖ келгуси авлодга ўтказиладиган бюджет дефицити;
- ❖ келгуси авлодга ўтказилмайдиган бюджет дефицити.

Бюджет дефицити шундай турларининг мавжудлиги, асосан, бюджет дефицити натижасида вужудга келган давлат қарзларининг келгуси авлод зиммасига ўтказилиши (юклатилиши) ёки ўтказилмаслиги (юклатилмаслиги) билан боғлиқ. Одатда, бюджет дефицити натижасида пайдо бўлган давлат қарзи келгуси авлод зиммасига юклатилади. Бу, асосан, хроник (систематик, нисбатан узлуксиз) тарздаги бюджет дефицитига тегишлидир. Шу муносабат билан бундай бюджет дефицити келгуси авлодга ўтказиладиган бюджет дефицити деб ҳам юритилади.

Бюджет дефицитини молиялаштиришнинг ташқи манбалари қаторига қуйидагилар киради¹:

- мамлакат ҳукумати номидан қимматбаҳо қоғозларни чиқариш орқали хорижий валютада амалга оширилган давлат заёмлари;
- хорижий валютада тақдим этилган ва мамлакат ҳукумати томонидан жалб қилинган хорижий давлатлар, банклар ва фирмалар, халқаро молиявий ташкилотларнинг кредитлари.

¹ Маликов Т.С., Жалилов П.Т Бюджет-солиқ сиёсати. Тошкент.: Иқтисод ва молия. 2011 йил 130-бет. 450 бет

Шунингдек олимларнинг келтиришича ҳукуматнинг давлат қарзи - юридик ва жисмоний шахслар, хорижий давлатлар, халқаро ташкилотлар ва халқаро ҳуқуқнинг бошқа субъектлари олдидаги (давлат кафолатлари бўйича мажбуриятларни қўшган ҳолда) мамлакат ҳукуматининг қарз мажбуриятлари асосида шаклланади. Бу қарз давлат хазинасини ташкил этадиган давлат мулки билан тўлиқ ва ҳеч қандай шартсиз таъминланиши керак. Бунда давлат ҳокимияти органлари мамлакат ҳукуматининг қарз мажбуриятлари ва давлат қарзига хизмат қилиш учун республика бюджетининг даромадларини шакллантириш бўйича барча ваколатлардан фойдаланадилар.

Чет эл манбаларидан (чет давлатлар, халқаро ташкилотлардан, халқаро молия ва иқтисодий институтлардан, чет эл ҳукуматларининг молия ташкилотлари ва Ўзбекистон Республикасининг бошқа норезидентларидан) маблағларни жалб этиш давлат томонидан хориждан маблағ жалб қилиш бўлиб, бу маблағ бўйича Ўзбекистон Республикасининг қарз олувчи ёки қарз олувчи-резидентларнинг кредитларини (қарзларини) тўлашга кафил сифатидаги мажбуриятлари юзага келади. Давлат томонидан маблағ жалб этиш бўйича қарорлар белгиланган тартибда қабул қилинади.

Бюджет кодексининг ушбу 152-моддасида давлат томонидан маблағ жалб этишнинг йўналишлари ҳам белгилаб берилган.

Давлат томонидан маблағ жалб қилиш йўналишлари		
иқтисодиётни ривожлантиришнинг устувор йўналишларини, шу жумладан ривожланиш давлат дастурларини молиялаштириш	давлат қарзини қайта молиялаштириш	Давлат бюджети тақчиллигини қоплаш

1-расм. Давлат томонидан маблағ жалб этиш йўналишлари²

1-расм маълумотларидан кўришимиз мумкинки, давлат томонидан маблағ жалб қилиш:

- иқтисодиётни ривожлантиришнинг устувор йўналишларини, шу жумладан ривожланиш давлат дастурларини молиялаштириш;

² Расм Бюджет кодексининг 152-моддаси асосида тайёрланган

- давлат қарзини қайта молиялаштириш;
- давлат бюджети тақчиллигини қоплаш учун амалга оширилади.

Давлат қарзининг энг юқори миқдори ҳар йили Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг палаталари томонидан навбатдаги йил учун Давлат бюджети ва давлат мақсадли жамғармаларининг бюджетлари қабул қилинаётганда белгиланади.

Хулоса

Диссертация мавзуси бўйича амалга оширилган тадқиқот доирасида ўтказилган таҳлиллар ва ўрганишлар натижасида қуйидаги хулосаларни алоҳида ажратиб кўрсатиш мумкин:

1. Ўзбекистоннинг ташқи қарз сиёсати ишлаб чиқишиш жараёнида бўлиб, бу фаол қарз мажбуриятларини олиш билан кечмоқда;
2. Давлат қарзининг ягона унификацияланган ҳуқуқий ҳужжати масалан қонуни мавжуд эмас лекин ишлаб чиқишиш жараёнида;
3. Ўзбекистоннинг ташқи қарз олиш эҳтиёжи давлатнинг хоридий инвестициядарни жалб қилиши ҳам бюджет тақчиллигини қоплаш билан асосланади;

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Абулқосимов Х.Р. Давлатнинг макроиктисодий сиёсати. Ўқув қўлланма. Т.: Академия 2007 йил.
2. Алимов И.И. Молия ўқув қўлланма Т: ТДИУ 2007 йил.
3. Вахобов А.В., Маликов Т.С. (2011) Молия дарслик Т: “Ношир” 712 бет.
4. ВМҚ-506 (2020) “2020 — 2024 йилларда Ўзбекистон Республикаси Давлат молиясини бошқариш тизимини такомиллаштириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”, 2020 йил 24 август.
5. Дробозина Л.А., Окунева Л.П., Андросова Л.Д. (2000) Финансы. Денежное обращение. Кредит. -М.:ЮНИТИ, -С. 479.
6. Крохина Ю.А. Финансовое право России. Учебник. Издательство НОРМ А Москва , 2008г 719 стр.
7. Маликов Т.С., Хайдаров Н.Х. (2009) Молия:умумдавлат молияси. Ўқув қўлланма. Т. “Иқтисод-молия” 556 бет.
8. Мирзиёев Ш.М. (2017) “Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз” Тошкент, “Ўзбекистон”. 2017 йил. 592 бет.